

A múzeumpedagógia gyakorlata a Magyar Nemzeti Galériában

A múzeumpedagógiai munka általános és speciális jellemzői

SIPOS ENDRÉNÉ

A múzeumok kiállításai példátlan értékű szemléltetésül szolgálhatnak az iskolai oktató-nevelő munkához. A feltételes módot az indokolja, hogy annak ellenére, hogy az utóbbi években igen sok múzeum alakította ki és emelte magas szintre múzeumpedagógiai tevékenységét, összességében nézve az ifjúság kis hányada vesz részt rendszeresen, szervezett keretek között múzeumlátogatásokon. Itt az ideje, hogy mi, akik ezen a területen dolgozunk, felgyűlt tapasztalatainkat feltárjuk a pedagógusok előtt annak érdekében, hogy a tanulás folyamata könnyebbé, szemléletesebbé váljon.

Foglalkozásaink természetesen a gyerekeket célozzák meg, de szeretnénk a pedagógusok széles tömegeit is elérni vele, hogy majdan önálló, múzeumi segítség nélkül is felhasználják munkájukhoz ezt a lehetőséget, mint azt jónéhányan közülük már régóta teszik. Belegondolva, hogy csak a fővárosban hány tanulócsoport van évenként, a múzeumok a legjobb körülmények között sem tudnák az összes igényt kielégíteni. A lehetőségek pedig messze elmaradnak az ideálistól.

A múzeumpedagógia a teljes nevelés szerves része. Hatása elsősorban akkor érvényesül, ha a múzeumi foglalkozások programja konkrétan kötődik az iskolában folyó munka cél- és tevékenységrendszeréhez.

A múzeumpedagógiai munkának a Magyar Nemzeti Galériában több mint egy évtizedes múltja van. Múzeumunk gyűjteményei a magyar festészet, szobrászat, éremművészet és grafika meghatározó alkotásait tartalmazzák. Ennek alapján az esztétikai nevelésen túl komoly lehetőség adódik a hazafias nevelésre.

A Galériát felkereső csoportok legtöbbször az általános iskolákból jön, igen kevés a középiskolás és szakiskolás csoport. Alkalmanként óvodások is megfordulnak nálunk. Ennek következtében programjaink elsősorban az általános iskolás korosztály részére készültek. Az együttműködés – múzeumunk karaktere alapján – elsősorban a rajz-, történelem-, irodalomtanítással szoros, de a napközi szabadidős foglalkozásainak keretében is jönnek hozzánk gyerekek tananyaghoz kevésbé kötött játékos foglalkozásokra.

A múzeumi foglalkozások munkaformái a következőképpen csoportosíthatók:

1. egyszeri tárlatvezetések,
2. komplex múzeumpedagógiai foglalkozássor.

Bár országos intézmény vagyunk, a tanév folyamán elsősorban budapesti és a főváros környéki iskolák veszik igénybe szolgáltatásainkat. A vidéki iskolák, mivel csak alkalmanként látogatnak el hozzánk, egyszeri tárlatvezetést kapnak.

Egyszeri, alkalmankénti tárlatvezetés igényelhető az irodalom és történelem összefoglaló órák után a kor képzőművészeti sajátosságainak bemutatására.

Részlet a Foghtúy Krisztina és Harangi Anna által összeállított Múzeumpedagógiai útmutató című szövegyűjteményből.

Tevékenységünk legfontosabb részét képezik a komplex feladatsorok, amelyek elméleti és manuális részből állnak, és végighúzódnak a tanéven. Ilyen foglalkozássor készült az alsó tagozat 3. és 4. osztály történelmi olvasmányaihoz, valamint az alsó és felső tagozat rajz tantárgyához.

A rajztanítás igénye alapján célkitűzéseink:

- magyar művészettörténeti tényfeltárás,
- vertikális festészeti, szobrászati, grafikai műelemzések,
- szoborkompozíciók készítése – mintázási gyakorlat,
- grafikai megjelenítő és alkotómunka,
- színes kompozíciós gyakorlat (akvarell, tempera, pasztell, zsírkréta, kollázs),
- a plasztikai, grafikai, festői ismereteket szintetizáló gyakorlatok,
- környezetépítő gyakorlatok.

Módszertani alapelveinket elsősorban a vizuális-esztétikai szemléletformálás módja, másodsorban a hatékonyság és eredményesség, harmadsorban a műalkotások által sugárzott konkrét tartalmiság szabja meg.

Első alapelv: Történeti környezetformáló szemlélet kialakítása. A múzeumi foglalkozások legfőbb célja a magyar művészet értékeinek megismertetése, hagyományépítő szerepének tudatosítása. A magyar művészetten keresztül általános emberi tartalmak megsejtetése.

Második alapelv: A műelemző készség intenzív fejlesztése. A plasztikai, festői, grafikai műfajok esztétikai törvényszerűségeinek önálló felfedezésén keresztül való vizsgálata.

Harmadik alapelv: Környezetformáló, tárgyformáló, képzőművészeti alkotótevékenység alapjainak megismerése.

Negyedik alapelv: Az egyéni ítélőképesség, izlés formálása.

Ötödik alapelv: A kreatív önkifejezőképesség kifejlődésének elősegítése.

Ezek a pedagógiai alapelvek tartalmilag megegyeznek az elmúlt időszak iskolai tanterveinek törekvéseivel. A budai vár és az MNG építészeti környezete, a külső és a belső tér olyan közeget biztosít az idelátogató gyerekeknek, hogy e magasztos célok megfelelő motivációval eredményesebben elérhetők.

A múzeumi foglalkozások tevékenységkörei

Bevezető foglalkozások a képzőművészet mesterségeinek megismerésére: A tanév elején bevezetőnek szánjuk ezt a három részből álló sorozatot főleg alsó tagozatosok és 5. osztályosok részére. A foglalkozások alapozó jellegűek, céljuk, hogy a gyerekek a fő művészeti ágak jellemzőit, alapfogalmait megismerjék, illetve a manuális részben maguk is alkossanak a témában (építészet, szobrászat, festészet). A feldolgozás 180 percet vesz igénybe.

Alsó tagozatos foglalkozássorozatok az irodalmi olvasókönyv történelmi olvasmányaira: 3. osztály: a sorozat hat foglalkozásból áll, amelyek általában 180 percet vesznek igénybe. Az óra első kb. 45 perce a múzeumi kiállításokon történik alkalmanként rajzollással, vázlatkészítéssel egybekötve, majd szünet után a tanteremben folytatódik manuális feladattal. Az olvasókönyv „Száll a madár ágrul ágra” fejezetéhez kapcsolódik. A feldolgozásra kerülő témák a következők:

- Középkori várak – várépítés agyagból,
 - Középkori életmód – élményfeldolgozás színesen: lovagi torna, piac, műhelybelső, utcarészlet, viseletek megfestése
 - Egyházi művészet – kódexlap készítése: miniatura, iniciálé, színes üveglak készítése
 - Hunyadi János és a törökök – címerkészítés
 - Mátyás és kora – dombormű készítése agyagból
 - Török harcok Magyarországon
- Az órákat diavetítéssel tesszük szemléletesebbé.

4. osztály: A sorozat hét foglalkozásból áll, a foglalkozások levezetése megegyezik a 3. osztályosokéval. Az olvasókönyv „Apáról fiúra”, „Szabadság, egyenlőség, testvériség”, „Népek tavasza” című fejezeteire íródtak foglalkozásaink.

A feldolgozásra kerülő témák a következők:

- Népi életképek – népmese illusztráció
- Rákócziak, Zrínyiek – viseletek festése
- Reformkor – tájkép, arckép, csendélet festése
- Történelmi képek
- Kalandozás a XIX. századi Pest-Budán
- Nonfiguratív művészet – relief, kollázs készítése
- Nagybánya – művészet a két világháború között.

Képzőművészeti műelemzések: E módszer célja az, hogy a tanulók saját vizuális élményeik alapján jussanak el a kifejezőerő, az esztétikai tartalom kérdéseinek feltárásáig.

A formaelemzés szempontjai a következők:

- 1) A műalkotás anyaga.
- 2) A formaalakítás sajátosságai.
- 3) A térképzés módja.
- 4) Kompozíciós kérdések feltárása, színek szerepe a kompozícióban.
- 5) A műalkotás hatása, a képi tartalom egyéni és közös feltárása.

A plasztikai, grafikai, festői műelemzéseket azonos szempontok alapján párhuzamosan végezzük. Így lehetőség nyílik a kifejezőeszközök fő különbségeinek és azonosságainak megismerésére.

1) A műalkotás anyaga: A gyerekekkel pontosan megismertetjük a szobrok, grafikák, táblaképek létrehozásakor használt anyagok tulajdonságait. Erre a legmegfelelőbb módszer az összehasonlító megfigyelés (pl. fából, kőből, bronzból készült kisplasztika, vagy akvarell, guache, tempera, olaj). Az anyagok vizsgálatakor az alkotás műveleteit is felidézzük: mi a különbség a mintázás, a faragás, a kőbe vésés stb. műveletei között? (A fény és szín fokozatai miképpen ábrázolhatók a különböző festői eljárásokkal?)

A komplex képzőművészeti gyakorlat további lépései során mód nyílik arra, hogy a kérdéskörök egy részére saját alkotómunkájuk során kapjanak választ. E lépésnél azt kell tudatosítanunk a gyerekekben, hogy a forma és a téralakítás, valamint a kifejezés tartalma milyen mértékben függ az alkalmazott anyag tulajdonságaitól.

2) A formaalakítás sajátosságai: Az anyagvizsgálat során már el is jutottunk a formaalakítás kérdéséhez. A gyerekekkel már a korai stádiumban tisztázni kell a következő fogalmakat: formakarakter, formaarány, befoglaló forma, formszerkezet. A formaelemzést leghatékonyabban a körplasztikák vizsgálatán keresztül tudjuk elmélyíteni. Önállóan fedeztetjük fel a következő törvényszerűségeket:

- a külső és belső formarendszer kapcsolata,
- a belső szerkezet meghatározó szerepe,
- a tömegek egyensúlya,
- a domború és a homorú felületek egysége,
- a fény formaalakító szerepének vizsgálata, (pl. Medgyessy, Rodin művészetében).

A szobor felületi tulajdonságai miképpen befolyásolják az esztétikai összehasonlítást, a rész és az egész viszonyát?

A festményelemzésnél a forma problémája a kompozíciós elemzés részét képezi.

3) A térképzés módja: Az elemzés előző lépésénél a gyerekek önállóan fedezték fel a forma tériségét. Érdekes vizsgálatni velük az építészeti és a plasztikai tér kapcsolatát. Erre remek lehetőséget nyújt a budai vár keleti, nyugati szárnya, a Savoyai-szobor, a Mátyás-kút.

A következő nagy lépés a képi tér és a valódi tér különbségeinek, a kétdimenziós sík-ábrázolás és a háromdimenziós térábrázolás különbségeinek feltárása. A felső tagozatos gyerekek rajzórán megismerkednek a térábrázolás konvencióival és a térkifejezés módjaival. Múzeumi órákon e kérdésköröket eredeti műalkotásokon keresztül magyarázhatjuk, szemlélhetjük.

4) Kompozíciós kérdések feltárása, színek szerepe a kompozícióban: A plasztika kompozíciós kérdései már a formaelemzés során terítékre kerültek. A grafikai és festői kom-

pozíció elemi kérdéseit már a képi tér kapcsán vizsgáltuk. Tudatosítanunk kell a képi kifejezési eszközök fogalmát. Kompozíciós szempontból maga az anyag, a tér, a szín, a grafikai és festői eszközök: a pont, a vonal, a folt, a tónus, textura, faktura stb. mind-mind a kifejezés egy-egy eszközévé válhat. A gyerekeknek azt az oksági viszonyt kell felfedezniük, hogy milyen eszközt milyen módon használt az alkotó.

A színelemzésre érdemes külön figyelmet fordítani. A gyerekeknek előzetesen ismerniük kell a színek legfontosabb fizikai tulajdonságait. Mi mégsem színelmélettel foglalkozunk, hanem a színek konkrét helyével és szerepével a kompozícióban.

5) Képi tartalom: Módszerünk lényege az alapos formaelemzés után a képi plasztikai tartalom egyéni feltárása. Hogy a gyerekeknek egyénileg mennyire nyeri meg a tetszését a műalkotás, nem tőlünk függ. Az alapos formaelemzéssel nem közvetlenül, hanem közvetve formáljuk szemléletüket. A műalkotáselemzés utolsó lépésében mindenképpen lehetőséget kell nyújtani számukra, hogy egyéni véleményüket szabadon kifejtthessék.

Az alapos formaelemzés után kerül sor a művészettörténeti feltárára. A művészettörténeti elemzést azért helyezem a formaelemzés után, hogy az önálló szemléletalakítást ne befolyásolja a lexikális ismeret. Az önálló ítélet kialakításának bizonyíthatóan ez a leghatékonyabb módja.

Plasztikai gyakorlatok:

A plasztikai tevékenység központi szerepet játszik a komplex képzőművészeti gyakorlatokon belül. Ennek több oka van:

a) A gyerekek téri formaérzékét és kreatív anyagismeretét legintenzívebben mintázással fejleszthetjük.

b) A fővárosi általános iskolák nagy részében hiányoznak e munka tárgyi és személyi feltételei (az elmúlt években tartott foglalkozások több mint fele plasztikai feladatokra épült). E hiány pótlásával próbálok hozzájárulni az általános iskolai vizuális–esztétikai nevelés eredményességéhez.

A feladatkörök egymásra épülnek:

Ismerkedés az anyaggal. Tapasztalatgyűjtés: az anyag fizikai tulajdonságai (nyújthatóság, alakíthatóság). Nyomhagyás: lenyomatok gyűjtése mesterséges és természeti formákról leltározó jelleggel sima felületű agyaglapra. Ezek az agyaglapok modellül szolgálhatnak a grafikai megjelenítő munkákban. A tapasztalatgyűjtés után dombormű komponálása a gyűjtött lenyomatok felhasználásával. Domborműkészítés: A foglalkozás első felében vetített diaképek segítségével felidézünk különböző korokban készült domborműveket, ezeket jellemezzük, pl. egyiptomi, görög, római, román, gótikus, reneszánsz stb. Tisztázzuk a dombormű szerepét az építészetben. A gyerekekkel önállóan fedeztetem fel a kifejezési lehetőségeket, a mélység ábrázolásának módozatait. A dombormű kifejezési módja átmenetet képez a körplasztika és a grafikai síkábrázolás között. Ennek tisztázására a nagyobb gyerekek foglalkozásain, illetve a műalkotáselemző versenyeken kerülhet sor.

Edénykészítés: Technikailag több módon is készíthetjük. Indíthatunk alaposan tömörített gömbből, vagy hengerből nyújtással; vagy hurkából rakjuk fel; esetleg a későbbiekben sablonok is felhasználhatók. Csodálatos alkalom adódik itt a tapintásérzék fejlesztésére, amikor a gyerekeknek csukott szemmel csak az ujjakra hagyatkozva kell megállapítaniuk edényük falvastagságának milyenségét. Az edény formájának kialakításához tisztázzuk az edénynek szánt funkciót. A könnyebb eligazodás, választás miatt hívhatjuk segítségül a múltat: őskori, görög, római, kelta, népművészeti, közép- és dél-amerikai indiánkultúrák, Körös-kultúra stb. személyében. Mivel az MNG is helyet szokott adni néha nemcsak képzőművészeti, hanem pl. iparművészeti kiállításoknak is, így ezeket is fel tudjuk használni foglalkozásainkhoz. De a szomszédos BTM is szolgált már szemléltetésül néhány kiállításával programjainkhoz: pl. éppen az edénykészítéshez, illetve modellezéshez. Ezek a foglalkozások elsősorban alsó tagozatos osztályok és napközis csoportok részére vannak tervezve.

Az edénykészítés tapasztalataira épülő fej- és figura mintázása:

Az ilyen megközelítése a fej- illetve a figura mintázásának, alsó tagozatban ajánlott. Az agyag tömörítése után hengerré nyújtjuk, majd a hosszúkás tömör test belsejébe hüvelykujjal egy furatot készítünk, amelyet a későbbiekben megfelelő méretűre szélesítünk.

Az így kialakított edényformát nyílásával lefelé fordítjuk, s a további mintázás során kialakíthatjuk portrévá vagy álló emberi figurává. Felső tagozatban is kezdhetjük az emberábrázolást hasonló módon játékos formában, de itt üveg mellé rakjuk fel hurkákból a test alapját, s utána bontjuk ki a részformákat. Jól kapcsolhatjuk ide a gótika csodálatos szobrai, amelyek ugyan fából készültek, de belül szintén üresek, egy tömbből faragottak, csak a végtagok kapcsolódnak külön darabból csapolással. A test lágy mozgását, jellegzetes „S”-tartását, a ruhadők hullámozását, a kifejezési tartalommal való összhangját fontos megfigyeltetni, hogy saját munkáikon érvényesülhessenek ezek a tapasztalatok.

Emberi fej mintázása: Nagyon fontos a múzeumi foglalkozás előtt az iskolai rajzórán előtanulmányok végzése megfigyelése, rajzos vázlatok alapján: szerkezetek, arányok, plasztikai értékek tudatosítása (pozitív és negatív plasztikai értékek az emberi fejen). Érdemes megmintáztatni egy-egy kisebb részformát külön, kissé kinagyítva, felhívva a figyelmet a működésre, a forma sajátosságaira. Csak ezek után jöhet az egész fej mintázása, életkortól függően arasznyi tömör, vagy ennél valamivel nagyobb a munka végén üregelt szobor formájában.

Arasznyi, váz nélküli emberi figura mintázása: Az előkészítés megegyezik az előbbiekkkel, előtérbe helyezve a térben való elmozdulást (csuklópontok). Arányok, formakarakterek megragadása, mozgássor: kibomló mozdulatsor, az erő és a szerkezet viszonya. Plasztikai témák: egy emberi figura, több figura viszonya, ember és állat viszonya, ember építészeti térben. (Motivációként megtekinthetjük *Stróbl Alajos*: Mátyás-kútját, ahol ezek a problémák felmerülnek.)

Grafikai és festői kompozíciós gyakorlatok:

Ezek a gyakorlatok is műalkotáselemzéshez kapcsolódnak. A gyerekek alkotó jellegű grafikai és festői munkát végeznek, elsősorban saját élményeiket dolgozzák fel. A munka folyamán kerülnek terítékre azok a képépítési, kompozíciós problémák, melyek a műalkotásokon is jelen vannak.

Célom az, hogy a gyerekek saját kompozíciójukon keresztül kerüljenek közel azokhoz a vizuális-esztétikai kérdéskörökhöz, melyekkel a műalkotáselemzés során találkoztak. A tevékenységi formákat technikák alapján rendszerezem:

a) frottázsok és monotypiák készítése: a vonal és a folt kifejezési lehetőségeinek gyakorlati alkalmazása, egyensúlyteremtés sötét-világos, nyugodt-mozgalmas felületekkel; a nyomhagyásos tapasztalatok átvitele a grafikai munkába: kompozíciós egyensúlyteremtés: a lényegkiemelés módjainak megismertetése.

b) kollázskészítés: a kollázs anyaga temperával színezett újságpapír, gumihengerrel fakturált papírok, melyet a gyerekek maguk készítenek. A munka első lépése egy kompozíciós vázlat készítése, utána a színfoltok kiválasztása következik (monokromatikusan, majd a komplementerekkel építkezünk). A kompozíció végső formáinak kialakítása (színes ceruza, toll, zsírkréta stb.)

c) pozitív-negatív formaellentétre épített színes, komponáló feladatok:

A képépítés elemi kérdése a pozitív-negatív formaalakítás egységének megértése. A feladat indítása kétféleképpen történhet:

– fehér rajzlap, mint háttér (negatív felület), fekete fotókartonból tépelt, vágott forma felragasztása (pozitív felület)

– és ennek fordítottja.

A második lépés a negatív felület színezése pasztellel, vagy zsírkrétával. A harmadik lépés a pozitív felület színezése, a 4. lépés a képi egység megteremtése. Ilyen jellegű feladatok végeztetésével a gyerekek megérik a kompozíció meghatározó kontrasztjának szerepét, a képi egységteremtés módját.

d.) Festői gyakorlatok:

– a festék anyagának megismerése (hígítás, pasztózan felhordott festék stb.). Faktúra és térhatás problémája.

– színskálák készítése: egy szín 7-8 tónusaránylatának kikeverése,

– egyéni élmény alapján kompozíció formai felvázolása,

– az előzetesen kikevert színek alkalmazása,

– saját kompozíció és műalkotás párhuzamos elemzése.

Modellezés, játékkészítés és kézműves tevékenységek:

a) Modellezés: Az építészeti és iparművészeti ismeretek szorosan kötődnek a képzőművészeti jellegű tanulmányokhoz. A plasztikai feladatrendszeren belül építészeti jellegű modellezési feladatot is be szoktam iktatni. Ennek megvalósítása során képet kap a gyerek a lakóházépítés történetéről: az anyag-forma-funkció törvényének megvalósulásáról. Az agyaggal való építészeti modellezés hidat képez a szobrászat és az építészet anyag-tér-forma kapcsolatához.

b) Maszkkészítés: A gyerekek legkönnyebben úgy motiválhatók, hogy egy-egy személyhez, alkalomhoz kötött tárgyakat készíttetünk velük. A farsangi maszkkészítés minden évben visszatérő feladat, mely plasztikai, grafikai, festői problémákat vet fel. Remek lehetőség nyílik a pozitív-negatív formákról tanultak alkalmazására.

c) Bábkészítés: Szintén komplex tevékenység, a képzőművészeti ismeretek itt is egyéni módon alkalmazhatók.

Különösen sok elméleti esztétikai ismerettel nem kívánjuk terhelni a gyerekeket. A legalapvetőbb fogalmak tisztázása nélkül viszont nem jöhet létre a kommunikáció, s a szakmai munka egy szinten megreked. Ezért tartom fontosnak az eredeti szobrok és festmények önálló elemzési képességének, valamint saját munkáik reális értékelésének kibontakoztatását. A gyerek úgy kerül közel a műalkotásokhoz, hogy saját alkotásain keresztül szemléli azokat.

IRODALOM

Buzinkay Géza: Kunyhók, paloták, lakóházak. Corvina, Bp., 1983.

Gerő László: Az építészeti stílusok. Gondolat, Bp., 1964.

Kalicz Nándor: Agyagistenek, Corvina, Bp., 1970.

Karátson Gábor: Miért fest az ember? Corvina, Bp., 1970.

A képzőművészet iskolája I-II. Képzőművészeti Alap Kiadó Vállalat, Bp., 1974.

Műhelytitkok-sorozat. Corvina, Bp., 1970.

Rados Jenő: Magyar építészettörténet. Műszaki Könyvkiadó, Bp., 1975.

Sipos Endre: A rajztanítás alapvető kérdései Fővárosi Pedagógiai Intézet sokszorosítója, Bp., 1990.

RÖVIDÍTÉSEK

– MNG = Magyar Nemzeti Galéria

– BTM = Budapesti Történelmi Múzeum